

برنامه‌ریزی راهبردی به منظور توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی مطالعه موردی: شهرک پیام نور دزفول*

زهرا عباسی لیوسی - کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
سعید امانپور^۱ - دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
مسعود صفایی پور - استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۱۳

چکیده

سکونتگاه غیررسمی به‌عنوان یک چالش عمده اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و غیره، دامن‌گیر بسیاری از شهرهای جهان، به‌ویژه شهرهای کشورهای درحال توسعه می‌باشند. لذا، لزوم توجه و ارائه برنامه‌ریزی راهبردی برای آن یک ضرورت اساسی محسوب می‌شود. پژوهش حاضر، باهدف برنامه‌ریزی راهبردی به‌منظور توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک پیام نور شهر دزفول تدوین شده است. روش پژوهش از لحاظ هدف شناختی، توصیفی - تحلیلی، روش گردآوری داده‌ها به‌صورت پیمایشی و ابزار سنجش آن پرسشنامه محقق ساخت بوده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک ویکور و سوات به‌صورت ترکیبی استفاده شده است. جامعه آماری شامل صاحب‌نظران بخش‌های دولتی، عمومی و خصوصی در حوزه اسکان غیررسمی است که جمعاً شامل ۶۰ نفر بودند و به‌صورت نمونه‌های هدفمند انتخاب شده‌اند. نتایج نشان داد که مهم‌ترین عامل قوت؛ پایین بودن هزینه خانوارها، مهم‌ترین عامل ضعف؛ وجود زمینه‌های شکل‌گیری اشتغال کاذب و غیررسمی، مهم‌ترین عامل فرصت؛ سنددار کردن پلاک‌های مسکونی و مهم‌ترین عامل تهدید؛ گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی و کمک به تأمین مالی خانواده می‌باشد. بنابراین، با توجه به نمره نهایی حاصل از نقاط داخلی، می‌توان گفت که در ساماندهی فضایی شهرک پیام نور دزفول نقاط ضعف و نقاط قوت، نسبت به یکدیگر برتری ندارند و هر دو در حد متوسط می‌باشند. همچنین تهدیداتی که از طرف محیط خارجی برای ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور وجود دارند، با فرصت‌های آن برابر می‌باشد.

واژگان کلیدی: عدالت اجتماعی، توسعه پایدار، مناطق شهری، تبریز، مدل تحلیل خاکستری.

مقدمه

* این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم زهرا عباسی لیوسی در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران اهواز می‌باشد.

اسکان غیررسمی از جلوه‌های بارز فقر شهری است که در شکل برنامه‌ریزی نشده و ناموزون درون یا اطراف شهرها ظاهر شده و از نظر حق مالکیت، شرایط زندگی، تراکم، ترکیب خانواده، سطح امنیت و پیشرفت و میزان تغییر از شرایط متنوعی برخوردار است (Huchzermeyer, 2009: 271). این پدیده، محصول توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت و خدمات در سطوح ملی و منطقه‌ای است و در کشورهای جهان سوم وضعیت حادثتری نسبت به کشورهای پیشرفته به وجود آورده است (Gilbert, 1994: 68). بر اساس برآورد مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد، سکونتگاه‌های غیررسمی، پدیده‌ای است که بیش از ۵۰ درصد ساکنان شهرهای کشورهای کم‌درآمد و ۲۰ درصد ساکنان کشورهای میان درآمد را به خود اختصاص داده است (Shieh et al, 2011: 41) و پیش‌بینی می‌شود در ۳۰ سال آینده (سال ۲۰۴۰ میلادی) تعداد حاشیه‌نشینان به دو میلیارد نفر برسد (نقدی و زارع، ۱۳۸۹: ۱۴۶). در چنین شرایطی شهرها در کشورهای در حال توسعه به شکل تأسف باری مکان تمرکز فقر شده و به‌مرور تعداد زیادی از فقرا به حاشیه رها رانده می‌شوند که در آنجا نیز با مشکلات جدیدی برخاسته از شرایط محیطی روبرو می‌شوند (hall & priffer, 2000: 14). در واقع با وجود نابرابری‌های موجود در نظام اقتصادی حاکم، دسترسی به بسیاری از فرصت‌های رسمی از جمله مسکن برای بسیاری از فقرا غیرممکن است، بنابراین راه غیررسمی فرصت تأمین بسیاری از نیازها را برای فقرا مهیا می‌کند (Un-Habitat, 2003: 6). علت اصلی اسکان غیررسمی، کنار گذاشتن اجباری بخشی از جامعه در روند توسعه است. عدم تعادل‌های منطقه‌ای پوشش بخش اقتصادی، باعث ایجاد سیل مهاجرت جمعیت به‌سوی شهرهای بزرگ می‌گردد (Abbott, 2000: 8). در این راستا ساماندهی فضایی بافت‌های حاشیه‌ای شهری و به عبارتی رفع مشکلات ناشی از اسکان غیررسمی، از چالش‌های مهم و مسائل حاد پیش روی برنامه ریزان و مدیران شهری، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه است. از این رو راهبردهای مختلفی جهت ساماندهی پدیده حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی در جهان ارائه شده است که هر کشوری با توجه به سیاست‌ها و نوع حکومت خود از این راهبردها و سیاست‌ها جهت ساماندهی این پدیده کمک می‌گیرد. در این بین، صاحب‌نظران علوم مختلف، به‌ویژه جامعه‌شناسان، شهرسازان و جغرافیدانان شهری همواره بر آن بوده‌اند تا ضمن شناخت ویژگی‌های منحصر به فرد این سکونتگاه‌ها به ارائه راه‌حل‌هایی برای این فضاها نائل گردند.

بر اساس گزارش بانک جهانی (۲۰۰۰)، تا قبل از دهه ۱۹۷۰ میلادی، رویکردهای و سیاست‌های موجود بر راه‌حل‌هایی دلالیت می‌کرد که عمدتاً بر سیاست تخریب این سکونتگاه‌ها و جابجایی اجباری ساکنان آن‌ها مبتنی بود. نتیجه چنین رویکردهایی با توجه به بالا رفتن هزینه‌های اجتماعی و اقتصادی در شرایط جدید، باعث شد سازمان‌های بین‌المللی شروع به برنامه‌های ارتقاء وضعیت سکونت‌های این مناطق نموده و از رویکرد تخریب و توسعه‌های جدید اجتناب نمایند و محققین به‌سوی طرح دیدگاه‌های نظری مانند توانمندسازی و بازنگری نقش دولت‌ها در زمینه تأمین مسکن و خدمات روی آورند (Abbott, 2000: 10). حاشیه‌نشینی در ایران از دهه‌های ۲۰ و ۳۰ هجری شمسی آغاز شد و پس از سال ۱۳۳۲ با اجرای برنامه‌های عمرانی متکی به درآمد نفت و با تمرکز بر اجرای طرح‌های صنعتی و به حاشیه رانده شدن کشاورزی و روستاییان جدی‌تر شد (حاج یوسفی، ۱۳۸۱: ۱۲). مسئله اسکان غیررسمی در ایران پدیده‌ای رو به رشد است و طبق برآوردهای اخیر سکونتگاه‌های غیررسمی حداقل ۸ میلیون نفر تخمین زده می‌شود (صرافی، ۱۳۸۷: ۸). این سکونتگاه‌ها در ایران با ویژگی‌هایی چون شکل‌گیری در اراضی غیررسمی (اما نه غیرقانونی)، داشتن امنیت تصرف، مکان‌گزینی در فاصله‌ای مشخص از کلان‌شهر اما در حوزه نفوذ مستقیم و در طول محورهای اصلی منشعب از آن، استقلال نسبی، کاهش ارتباط خدماتی با مادر شهر به رسمیت شناخته شده است (شیخی، ۱۳۸۰: ۱۱۵). مجموعه پژوهش‌های دهه اخیر در ایران اشاره می‌کنند که وضعیت کالبدی سکونتگاه‌های حاشیه‌ای در ایران در مقایسه با سایر کشورهای

توسعه‌نیافته به دلیل درآمدهای نفتی بهتر بوده (امانپور، ۱۳۸۴: ۱۳۰)، اما پیش‌بینی می‌شود چنانچه شرایط اقتصادی به شکل کنونی ادامه یابد، در آینده‌ای نزدیک شمار ساکنان اجتماعات غیررسمی از چندین میلیون نفر فراتر رفته و چهره شهرها را دگرگون می‌کند (پیران، ۱۳۸۱: ۱۳). در خصوص اسکان غیررسمی پژوهش‌های متعددی در جهان و نیز ایران انجام شده است؛

کایدل^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی که برای شهرداری شهر سووا (Suva) در کشور فیجی انجام داد نشان داده است که سیاست‌هایی مثل اخراج و تخلیه اجباری که امنیت تصرف ساکنان را به خطر می‌اندازد، نتیجه عکس در جلوگیری از رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در فیجی داشته است. ناسیور^۲ (۲۰۱۳) در کتاب شهرهای سایه؛ یک میلیارد حاشیه‌نشین، به این نتیجه رسید که ارتقاء کیفیت فضاهای شهری باعث بهبود کیفیت زندگی شده و اثر مثبتی بر روی درک ایمنی در حل و فصل مشکلات سکونتگاه‌های غیررسمی داشته است. خلیفا^۳ (۲۰۱۵) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «ارزیابی استراتژی‌های ارتقاء سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور مصر» نشان داد سکونتگاه‌های غیررسمی یک چالش کلیدی در کشور مصر است که در این کشور با وجود همه تلاش‌ها برای مهار رشد سکونتگاه‌های غیررسمی، این سکونتگاه‌ها پیوسته در حال رشد هستند. بر اساس نتایج روش مشارکتی و سیاست‌های مسکن، سرپناه مقرون‌به‌صرفه به فقرای شهری پیشنهاد شد. چاکرابورتی^۴ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «داده‌های موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی» به این نتیجه رسید که داده‌های فراگیر در مورد شهر می‌تواند برای درک شهرنشینی و یکپارچه‌سازی بهتر سکونتگاه‌های غیررسمی در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی مفید واقع شود. در سطح کشور نیز تدوین کتاب‌های آلودگی‌نشینی در ایران و جنبش‌های اجتماعی شهری نوشته پرویز پیران (که مشارکت را کلید حل مشکل حاشیه‌نشینی می‌بیند)، جغرافیا و شهرنشینی یدالله فرید (۱۳۶۸) حاصل این کتاب بیان تعاریف، بررسی شهر در محدوده ناحیه و طرح دیدگاه‌ها در رابطه با شکل‌گیری شهرها و نیز اسکان غیررسمی می‌باشد و کتاب حاشیه‌نشینی زاهد زاهدانی (۱۳۶۹) نتیجه آن پرداختن به جنبش‌های اجتماعی معاصر در جهان و ایران بوده است که حاشیه‌نشینی تحت تأثیر آن شکل گرفته است در همین راستا بوده است. کرامت‌اله زیاری و همکاران (۱۳۸۸) در کتاب مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری، در فصلی با عنوان حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی به بررسی این پدیده پرداخته است. نتیجه آن پرداختن به وضعیت ناپایدار درآمد شهرداری‌ها و در نتیجه عدم مدیریت مطلوب محدوده‌های حاشیه‌نشینی می‌باشد. کتاب حاشیه‌نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان نوشته مریم هادیزاده بزاز (۱۳۸۲) که از جمله نتایج آن؛ معرفی اصلاحات و تاریخچه حاشیه‌نشینی و راهکارهای برخورد با پدیده‌های حاشیه‌نشینی در سکونتگاه‌های محروم و وجود توانایی‌های فراوان از طریق مشارکت برای ساماندهی این سکونتگاه‌ها را مورد بررسی قرار داده است. نتایج تحقیق داداش پور و همکاران (۱۳۹۱) نشان داد بین سطح توانمندسازی ساکنان و میزان تمایل آن‌ها برای مشارکت در بهسازی کالبدی - محیطی رابطه معنادار وجود دارد. شمعی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای تحت عنوان؛ راهبردهای توانمندسازی حاشیه‌نشینان شهری با استفاده از تکنیک QSPM (مطالعه موردی: شهرک شهدای سنقر)، به این نتیجه رسیدند که منطقه حاشیه‌نشین از نظر وضعیت موجود بر اساس ماتریس ارزیابی درونی و بیرونی در وضعیت متوسط قرار دارد. به عبارت دیگر، منطقه حاشیه‌نشین نتوانسته از نقاط قوت بهره‌برداری لازم را نماید و در استفاده از فرصت‌های موجود بی‌بهره بوده است. هم‌چنین نتوانسته از عواملی که موجب ضعف و تهدید آن می‌شود، دوری‌گزیند. مصیب زاده و محمودی آذر (۱۳۹۴) در مقاله‌ای تحت عنوان؛ نگرشی بر تدوین استراتژی‌های کارآمد در ساماندهی سکونت‌گاه‌های غیررسمی (نمونه موردی:

- 1 .Kidle
- 2 .Naciur
- 3 .Khalifa
- 4 .Chakraborty

محله دیگاله شهر ارومیه) نشان دادند که محدوده باوجود قدمت طولانی و هویت مندی بالا از نظر نقاط ضعف از آسیب‌پذیری بالایی برخوردار بوده و درعین حال از پتانسیل‌های بالقوه‌ای جهت رسیدن به کمال مطلوب را داراست. صفرآبادی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان؛ رویکردهای توانمندسازی مناطق حاشیه‌ای شهری (نمونه موردی: حسن‌آباد یزد) به این نتیجه رسیدند که عوامل بر اساس شدت اثرگذاری در توانمندسازی محله به صورت زیست‌محیطی، اجتماعی، آموزشی، درمانی - ورزشی، مشارکتی، کالبدی، اقتصادی، زیرساختی و مهارت‌آموزی اولویت‌بندی شدند. در پایان‌نامه امین زاده (۱۳۹۶) تحت عنوان؛ بررسی علل شکل‌گیری اسکان‌های غیررسمی و ارائه راهکاری بهینه جهت ساماندهی آن (موردی: محله علی‌آباد بوکان) نشان داده شد محدوده مورد مطالعه در زمینه کالبدی و شرایط اجتماعی از سطح بسیار نازلی برای ساماندهی برخوردار می‌باشد و یکی از راهکارهای بهینه جهت ساماندهی در این زمینه، در پیوند با مشارکت و توان مردمی می‌باشد. در پایان‌نامه فرجیان (۱۳۹۷) با عنوان؛ طراحی مسکن حاشیه‌نشینان در راستای بهسازی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی (راهبردی به‌سوی دستیابی به صرفه اقتصادی در همسایگی عون ابن علی در تبریز) نشان داده عامل امکانات موجود در داخل واحد مسکونی از جمله؛ آب، برق، گاز و ... بیشترین تأثیر را در توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی دارد. شهر دزفول نیز همانند دیگر شهرهای استان خوزستان و کشور از گسترش پدیده حاشیه‌نشینی در امان نبوده است. وجود فرصت‌های شغلی متعدد در این شهر، مهاجرت ساکنان روستاهای اطراف را در دهه‌های اخیر موجب گردیده و سبب شکل‌گیری بافت‌های مسئله‌دار و رشد فزاینده این گونه سکونتگاه‌ها و پهنه‌های حاشیه‌نشین گردیده است. این بافت‌ها شامل کوی مدرس، کوی مهاجران و کوی پیام نور می‌باشد. محدوده پیام نور از جمله مناطق اسکان غیررسمی ویژه در شهر دزفول به حساب می‌آید که از ویژگی‌های بارز آن می‌توان به بافت اجتماعی روستایی، ساخت‌وسازهای بی‌ضابطه و خلق‌الساعه در اراضی مجاور مناطق صنعتی و کارگاهی، توسعه بدون برنامه، تراکم بالای جمعیت و کمبود خدمات شهری مانند؛ راه آسفالت‌ه نامناسب، زمین‌های ناهموار، فقدان سیستم دفع فاضلاب و غیره اشاره کرد.

با توجه به موارد ذکر شده می‌توان گفت مشکلات این محدوده ابعاد و دامنه وسیع‌تری دارد لذا، به نظر می‌رسد جهت ایجاد شناخت کافی و نیز بررسی راهبردهای ساماندهی فضایی در این محدوده انجام این پژوهش ضرورت می‌یابد. شاخص‌ها و متغیرهای بکار رفته در این پژوهش در راستای فرایند برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی فضایی کوی پیام نور در ابعاد محیطی و کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی - مدیریتی مدنظر قرار گرفته است. از این رو پژوهش حاضر، سعی دارد به سؤالات اصلی این پژوهش که در زیر آمده است، پاسخ دهد:

- نقاط قوت و ضعف در برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک پیام نور چیست؟
- فرصت‌ها و تهدیدهای برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک پیام نور کدام‌اند؟
- جایگاه کنونی شهرک پیام در برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کجاست؟
- مجموعه استراتژی‌های بهینه در برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی شهرک پیام نور کدام‌اند؟

مبانی نظری

سکونتگاه غیررسمی

طبق گزارش مرکز اسکان بشر سازمان ملل (۲۰۰۳)، سکونت‌گاه‌های غیررسمی مسکنی است که با چهارچوب‌های قانونی و ضابطه‌ای مطابقت ندارد و در شهرها دایر می‌شود که می‌تواند در سطوح متعددی غیررسمی باشد (UN-Habitat, 2003: 14). دیکلاریشن (۲۰۰۴)، معتقد است که سکونتگاه‌های غیررسمی، سکونتگاه‌های انسانی است که هیچ سازشی با الزامات قانونی ندارد و بدون فرایندهای رسمی مالکیت قانونی، انتقال مالکیت، ضوابط ساخت و

برنامه‌ریزی شهری ساخته شده است (Declaration, 2004:1). مارتین و همکاران (۲۰۰۸)، سکونتگاه‌های غیررسمی با تجمعی از اقشار کم‌درآمد و غالباً با مشاغل غیررسمی و شیوه‌ای از شهرنشینی ناپایدار همراه بوده و زمینه‌ساز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌روند (Martinez et al, 2008:87). گیلبرت (۱۹۹۴)، سکونتگاه‌های غیررسمی محصول توزیع ناعادلانه قدرت، ثروت و خدمات در سطوح ملی و منطقه‌ای است. این امر در کشورهای جهان سوم وضعیت حادتری نسبت به کشورهای پیشرفته به وجود آورده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها در ایجاد مسکن، اشتغال، آموزش و بهداشت وضعیت ناگواری را بر شهر اصلی تحمیل نموده‌اند (Gilbert, 1994:68). مانشوی (۲۰۱۱)، اسکان غیررسمی بخش‌هایی از شهرها هستند که مورد غفلت و بی‌توجهی قرار گرفته‌اند و شکل مسکن و شرایط زندگی هراس‌آوری دارند (Menshaw et al, 2011:169). زیل هوفر و توپانوتی (۲۰۰۸)، اسکان غیررسمی شکل رایج رشد شهری در اکثر کشورهای درحال توسعه است که غالباً بیش‌تر مناطق به‌صورت غیررسمی نه برنامه‌ریزی شده اشغال می‌شود که این امر ناشی از نیاز شدید به مسکن، علی‌الخصوص از سوی گروه‌های کم‌درآمد است (Zeilhofer & Topanotti, 2008:14). زنجانی (۱۳۸۲)، اصطلاح حاشیه‌نشین به پدیده‌ای گفته می‌شود که طی آن گروهی از خانوارها پیرامون یک مرکز جمعیتی و اغلب اطراف شهرهای بزرگ استقرار می‌یابند و تا زمانی که نتوانند محل مناسب‌تری در داخل شهر پیدا کنند به زندگی خود در آن نقطه ادامه می‌دهند (زنجانی، ۱۳۸۲: ۲۲۲). حاتمی نژاد (۱۳۸۲)، اسکان غیررسمی، فضاهای زندگی غیررسمی و نامتعارف شهری که بازتاب فضایی بیمارگونه از اقتصاد و مدیریت ضعیف و برنامه‌ریزی فضایی - منطقه‌ای و معلول بی‌عدالتی‌های اجتماعی - اقتصادی در سطوح ملی - استانی و محلی است (حاتمی نژاد، ۱۳۹۱: ۶۷). تفاوت میان تعاریف ذکر شده، ناشی از نگرش‌های متفاوت به این پدیده است که اینک تعاریف فوق‌الذکر به ترتیب تحت تأثیر دیدگاه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی قرار داشته است. در کشورهای درحال توسعه اولین عامل حاشیه‌نشینی اقتصاد و بعد از آن دلایل فرهنگی و اجتماعی است. تعداد افراد در حاشیه‌ها و خصوصیات آن‌ها متفاوت است و اندازه آن‌ها بستگی به حجم مهاجرین و محیط آن‌ها دارد. عدم توازن و نابرابری سطح زندگی شهر و روستا از دلایل حاشیه‌نشینی است که مهاجرت آن‌ها شهر را اشباع کرده و سازمان‌ها و مسئولین از پذیرایی آن‌ها عاجز می‌مانند.

ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی

در ساماندهی شهری در مقیاس محله یا منطقه تلاش می‌شود تا با کم‌ترین هزینه و تخریب، مواد ناموزون و مشکل‌ساز بافت موجود را از پیش روی برداشت. در ساماندهی به کنترل و هدایت و رشد و توسعه می‌پردازیم. با شناخت مسائل و مشکلات و امکانات متناسب با نیازهای زمان، طرح مناسب ارائه می‌شود. کلیدی‌ترین عناصر چارچوب نظری، ساماندهی تأمین حق اقامت و امنیت برای ساکنان محله‌های حاشیه‌نشین و فرسوده شهری می‌باشد. ساماندهی شهری ترکیبی از شرایط انسانی و محیطی است که در راستای هم‌دیگر حرکت می‌نمایند. آنچه در نگرش ساماندهی مطرح است نوعی مدیریت انسانی در تقابل با شرایط محیط محله‌ای و شهری می‌باشد. هدف از ساماندهی احساس امنیت اسکان و حق تصرف و نوعی تعلق مکانی با توجه به سطح برخورداری ساکنان از خدمات و تسهیلات شهری است. در ساماندهی آنچه مهم است ساکنان از یک حالت مشتری گونه خارج می‌گردند و دارای ابعاد مشارکتی با توجه به سطح توانمندی خود می‌شود و ابعاد سیاست‌های جمعیتی، کالبدی و محیطی، اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی را دنبال می‌کند (امین زاده، ۱۳۹۶: ۲۰). در مورد اهداف ساماندهی، نگرشی همه‌جانبه از اهداف برنامه‌ریزی وجود دارد که تعامل این اهداف حاکی از دیدی همه‌جانبه به‌نظام برنامه‌ریزی، با توجه به طرح‌های ساماندهی می‌باشد. در کل می‌توان اشاره نمود که ساماندهی از نظر اهداف دربرگیرنده تجربه اشتباه برنامه‌ریزی فیزیکی و از بالا به پایین در آن نهفته است. اهداف مشارکتی

ساماندهی چرخشی به منظور دخالت شهروندمداری در ارکان برنامه‌ریزی شهری است (شماعی و پوراحمد، ۱۳۸۵: ۷۹).

رویکردهای حاکم در زمینه اسکان غیررسمی

از همان ابتدای ظهور پدیده اسکان غیررسمی به فراخور زمان و بنا به شرایط اقتصادی و اجتماعی و نیز نگرش‌های حاکم، رویکردهای مختلفی برای حل مسئله در دستور کار قرار گرفت. این رویکردها هرگز یکنواخت و از رویه منسجم پیروی نکرده بلکه در نقاط مختلف جهان از گوناگونی نیز برخوردار است. با این پیش‌فرض که علت تشکیل سکونتگاه‌های غیررسمی، فقر و عوامل ساختاری است، بسیاری از سیاست‌گذاران در سطوح کلان به دنبال راه‌حل‌های کلان برای این پدیده بوده‌اند. تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی که در پی افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی هستند، همواره به‌مثابه راه‌حل ریشه‌ای فقر و محله‌های فقیرنشین مورد توجه بوده است؛ در این میان بسیاری از صاحب‌نظران بر اهمیت سیاست اجتماعی در سطوح ملی تأکید می‌کنند که تمرکز بر مداخلات اجتماعی در برابر مداخله اقتصادی، به‌مثابه مکمل عوامل توسعه است؛ سیاست اجتماعی راهی را که برای اقدام دولت در رفاه شهروندان مؤثر است را نشان می‌دهد. سیاست اجتماعی اگرچه از جنبه‌هایی مشابه سیاست اقتصادی است، اما سیاست اقتصادی افراد را به‌مثابه فقرای تصمیم‌ساز در بازار کار و تولید مورد توجه قرار می‌دهد، درحالی‌که سیاست اجتماعی آن‌ها را به‌عنوان عضوی از گروه‌های اجتماعی در نظر می‌گیرد (امانپور، ۱۳۸۴: ۱۴۳). در جدول شماره ۱، سعی شده است رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی به‌طور خلاصه بیان گردد.

جدول شماره ۱. خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

نکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
- با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد - مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
- سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	حذف و تخلیه اجباری
- بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
- دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است - نیاز به یارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
- تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه‌حل است - تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ تاکنون	مکان - خدمات ارتقاء بخشی (بهسازی)
- ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی - استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل - توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
- ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

منبع: (صرافی، ۱۳۸۷: ۸)

بر اساس جدول شماره ۱، رویکرد حاکم در این پژوهش، رویکرد توانمندسازی است. توانمندسازی رویکردی برای توزیع مناسب منابع اقتصادی و اجتماعی به‌صورت پایدار است. در این شرایط، زندگی اقشار کم‌درآمد و فقیر با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت‌بندی نیازها، توسط خود این افراد و مشارکت آن‌ها برای مواجهه با مسائل فقر است. این

رویکرد معتقد است که باید افراد با به‌گونه‌ای توانمند ساخت که بتوانند در مورد محیط سکونت خویش تصمیم بگیرند. توانمندسازی دارای دو عنصر مهم عاملیت مدرم و جامع‌نگری نسبت به عامل فقر است (امین زاده، ۱۳۹۶: ۲۳).

بدین معنا که غلبه بر موانع در فرایندهای طولانی و با مشارکت فعال گروه‌های ذینفع میسر است و از سوی دیگر، نمی‌توان با بهبود ابعاد خاصی از زندگی گروه‌های در حاشیه (مثال تأمین برخی زیرساخت‌ها و خدمات با برخی از امکانات اقتصادی) شاهد توانمندی گروه‌های فوق بود. در کل رویکرد توانمندسازی با نگاهی چندبعدی، جامع‌تر و مردم‌محورانه‌تر تا حدودی، ضعف‌های قبلی را پوشش می‌دهد. این رویکرد به دنبال تقویت ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی این سکونتگاه‌ها به‌صورت جامع است و سعی می‌کند با مشارکت مردم و برنامه‌ریزی برای آن‌ها، مشکل شکاف بین طرح‌ها و نیازهای این ساکنان را مرتفع ساخته و از طرف دیگر با به‌کارگیری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی آن‌ها، بار هزینه‌های سنگین بهسازی این سکونتگاه‌ها را بین دولت و مردم تقسیم کند (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۱).

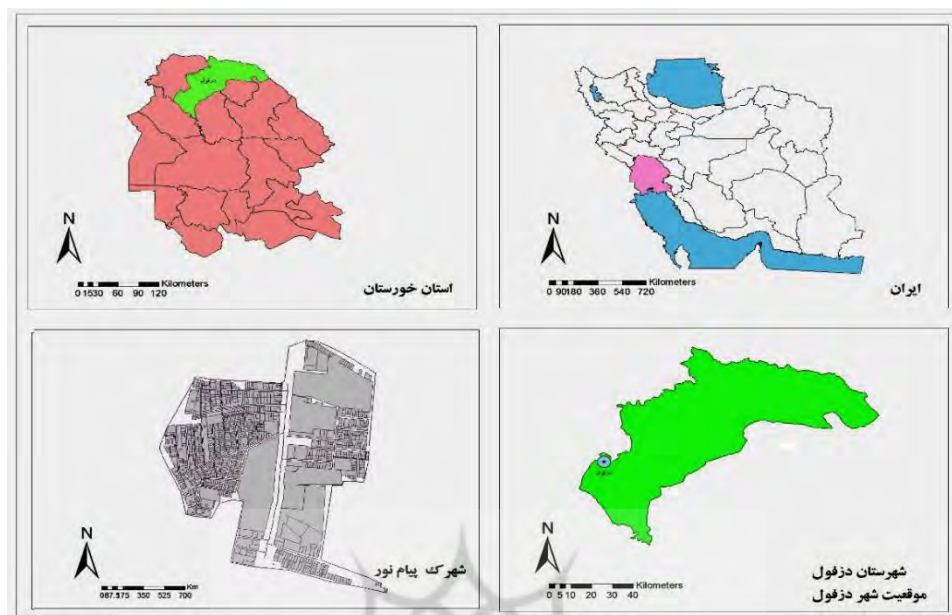
روش پژوهش

محدوده مکانی این پژوهش کوی پیام نور شهر دزفول است. این پژوهش از نظر ماهیت نظری - کاربردی و به‌صورت تحلیلی - توصیفی انجام شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و پیمایشی بوده است. قسمت کتابخانه‌ای از منابع موجود در قالب کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها و سایر منابع مکتوب و کار پیمایشی شامل مصاحبه‌ها و مشاهدات مکرر از محدوده مورد مطالعه و تکمیل پرسشنامه جهت ترسیم وضعیت موجود محدوده مورد مطالعه بوده است. پرسشنامه مورد استفاده در این پژوهش از نوع محقق ساخته بوده است. جامعه آماری شامل اساتید رهنما، مشاور، اندیشمندان و صاحب‌نظران بخش‌های دولتی، عمومی و خصوصی در حوزه اسکان غیررسمی است که از میان آن‌ها ۶۰ نفر به‌صورت نمونه هدفمند انتخاب و مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند. به‌منظور سنجش روایی، از روش تحلیل محتوا استفاده شد و ۱۰ نفر از اساتید و صاحب‌نظران در حوزه علوم برنامه‌ریزی شهری مؤلفه‌ها را بررسی و تحلیل کردند. سپس مؤلفه‌ها ساده‌سازی شدند یا تغییراتی در آن‌ها اعمال شد. برای تعیین پایایی هر یک از پرسشنامه‌ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ برای نقاط قوت ۸۳٪، نقاط ضعف ۷۴٪ فرصت‌ها ۸۷٪ و تهدیدها ۸۳٪ محاسبه گردید. هم‌چنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل ترکیبی VIKOR و SWOT استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

شهر دزفول با مساحتی حدود ۴۷۰۰ کیلومتر مربع در جنوب غرب ایران و دامنه‌های زاگرس مرکزی در منتهی‌الیه شمالی استان خوزستان، با متوسط ارتفاع حدود ۱۴۰ متر از سطح دریا، در مختصات جغرافیایی ۲۵° ۴۸' طول شرقی و ۳۲° ۲۳' عرض شمالی واقع شده است. دزفول شهری است که پیشینه آن قدمت طولانی دارد. از دید تاریخ و فرهنگ ویژگی‌های برجسته‌ای دارد. موقعیت‌های خاص این شهر در شمال خوزستان از لحاظ جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی به‌ویژه در زمینه کشاورزی موجب شده است که جایگاه مهمی در کشور و استان خوزستان داشته باشد. دزفول به‌عنوان دومین شهر پرجمعیت استان خوزستان، در سال‌های اخیر رشد شتابان و لجام‌گسیخته‌ای داشته است. به‌طوری‌که جمعیت آن از ۵۲۱۲۱ هزار نفر در سال ۱۳۳۵ به ۲۳۵۸۱۹ در سال ۱۳۸۵ و از ۲۷۵۴۶۰ در سال ۱۳۹۰ به ۲۹۱۰۳۳ هزار نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. پیش‌بینی می‌شود جمعیت این شهر در سال ۱۴۰۰ به ۳۰۳۰۳۲ و در سال ۱۴۰۵ به ۳۱۷۶۱۵ برسد (درگاه الکترونیکی شهرداری دزفول). دزفول از سه منطقه شهری تشکیل شده است که ۴۶٪ درصد جمعیت آن در منطقه ۱، ۳۶٪ درصد در منطقه ۲ و ۱۸٪ جمعیت نیز در منطقه ۳ استقرار دارند. به علت بافت کالبدی و شرایط اقتصادی، این شهر به‌صورت یکی از شهرهای حاشیه‌نشین استان خوزستان تبدیل شده و شهرک پیام نور به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین

محلاتی است که حاشیه‌نشین‌ها در آن سکونت گزیده‌اند. شکل شماره ۱ موقعیت جغرافیایی شهر دزفول و محله پیام نور را نشان می‌دهد.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

شناسایی عوامل داخلی (IFE) و خارجی (EFE)^۲

عوامل داخلی و خارجی تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور پس از بررسی اطلاعات مرتبط از قبیل نظرات اساتید و کارشناسان در اسکان غیررسمی، شناخته شدند و در ماتریس ارزیابی آن قرار گرفتند. تعداد عوامل داخلی در این پژوهش ۴۴ عامل تعیین شده است. از این تعداد، ۲۲ عامل به‌عنوان نقاط قوت و ۲۲ عامل به‌عنوان نقاط ضعف شناسایی شد. ابتدا عواملی که قوت بخش ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور هستند و سپس آن‌هایی که ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور ضعف می‌کنند، در این ماتریس قرار می‌گیرند. در این میان ۴۴ عامل خارجی نیز تعیین شده است که از این تعداد ۲۲ عامل به‌عنوان فرصت‌ها و ۲۲ عامل به‌عنوان تهدیدها تعیین شده است. در اینجا ابتدا فرصت‌ها و سپس عوامل تهدید ساز در ماتریس قرار می‌گیرند (جدول ۳ و ۴ و ۵ و ۶).

جدول شماره ۳. عوامل داخلی (قوت‌ها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

نقاط قوت	مؤلفه‌ها
S1	همبستگی و انسجام قومیتی میان خانوارها
S2	وجود سابقه مشارکت بین ساکنان در بهسازی اجتماعی،
S3	برگزاری دوره‌های آموزش سطح فرهنگ و امور اجتماعی و فرهنگی
S4	تمایل و اشتیاق زنان به انجام فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی جمعیتی
S5	وجود پتانسیل حرفه‌ای در زمینه مشاغل خانگی و صنایع دستی در بین زنان
S6	فعالیت نهادهای امداد رسان نظیر کمیته امداد امام خمینی و سازمان بهزیستی
S7	قیمت نازل زمین و مسکن اقتصادی

1 Internal Factor Evaluation

2 External Factor Evaluation

S8	وجود رسمی و غیررسمی در میان زنان بیکار خانوار	
S9	وجود نیروی کار ارزان و سهل‌الوصول	
S10	کم بودن اختلاف درآمدی بین خانوارهای ساکن	
S11	اشتغال رئیس خانوار به‌عنوان منبع درآمد اکثر خانواده‌ها	
S12	سطح بسیار نازل هزینه در خانوارهای شهر در مقایسه با میانگین	
S13	استفاده از مصالح نیمه بادوام، آجر و طاق در ساخت اکثر واحدهای مسکونی	محیطی و کالبدی
S14	برخوردری تسهیلاتی اکثر واحدهای مسکونی دارای پروانه ساختمانی	
S15	بهبود کیفیت تسهیلات واحدهای مسکونی با قدمت کمتر	
S16	موقعیت مناسب محله از نظر دسترسی به محورهای اصلی دسترسی شهری	
S17	وجود شبکه زیرساختی آب و برق	
S18	وجود پلاک‌های متراکم مسکونی و انتقال حس محله بودن بافت	
S19	فقدان واحدهای مسکونی با مالکیت عدوانی	مدیریتی، نهادی و حقوقی
S20	تهیه برنامه توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی برای شهرک	
S21	آمادگی مردم برای مشارکت در زمینه‌های خدمات عمومی و احداث و تعریض معابر	
S22	قائل بودن حق شهروندی برای خود از سوی ساکنان محله	

جدول شماره ۴. عوامل داخلی (ضعف‌ها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

نقاط ضعف	مؤلفه‌ها
W1	پایین بودن میزان باسوادی زنان نسبت به میانگین شهری
W2	وجود آسیب‌های اجتماعی نظیر معتادین، فساد اخلاقی و غیره
W3	روابط عشایری و روستایی مهاجران و ایجاد دوگانگی فرهنگی
W4	ناآگاهی عمومی ساکنان در مورد ریش‌سفیدان و معتمدین
W5	وجود خانوارهای دارای سرپرست زن و آسیب‌پذیر
W6	عدم وجود مکان‌های آموزشی و تفریحی رایگان ویژه دختران و زنان
W7	سطح بیکاری گسترده شهرک نسبت به شهر دزفول و استان خوزستان
W8	پایین بودن سطح تحصیلات در میان شاغلان و بیکاران در جستجوی کار شهرک
W9	توانمندی‌های شغلی و تحصیلی اندک در میان مهاجران تازه‌وارد
W10	سطح پایین درآمد خانوارهای شهرک نسبت به شهر دزفول و استان خوزستان
W11	وجود زمینه‌های شکل‌گیری اشتغال کاذب و غیررسمی
W12	عدم برخورداری واحدهای مسکونی از حداقل تسهیلات مسکن
W13	پراکندگی زباله و فاضلاب‌ها در سطح معابر و خیابان‌ها و آلودگی‌های ناشی از آن
W14	عدم وجود فضای سبز یا بوستان مناسب محله
W15	عدم خدمات‌رسانی بخش حمل‌ونقل عمومی به ساکنان شهرک و گسست کالبدی از سایر نقاط شهر
W16	پوشش نامناسب آسفالت معابر
W17	ضعف مالی و ناتوانی درآمدی برخی خانوارها جهت برخورداری رسمی و قانونی از تأسیسات زیرساختی محله
W18	عدم اعتماد لازم به نهادهای مدیریت شهری جهت رفع معضلات اجتماعی و محیطی شهرک
W19	عدم آشنایی و یا فقدان حلقه ارتباطی میان ساکنان شهرک و نهادهای مدیریت شهری
W20	عدم شکل‌گیری و فعالیت‌های مدنی و غیردولتی در سطح شهرک
W21	نارضایتی بخش عمده‌ای از ساکنان، از نهادهای خدمات رسان نظیر شهرداری، اداره گاز، اداره آب، و..
W22	عدم اخذ مجوز پایان کار و یا پروانه ساختمانی در ساخت‌وسازهای مسکونی

جدول شماره ۵. عوامل خارجی (فرصت‌ها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

فرصت‌ها	مؤلفه‌ها
O1	نگاه ویژه نهادهای فرهنگی و آموزشی به معضلات اجتماعی و فرهنگی موجود
O2	بهبود شرایط زیستی به‌واسطه برنامه‌ریزی محله محور و در نتیجه افزایش حس تعلق به مکان
O3	اتخاذ رویکرد مشارکتی در طرح توانمندسازی و بهسازی محله
O4	تداوم در تمایل به سکونت خانوارها با کاهش ناهنجاریهای اجتماعی

O5	ارتقاء نقش سازمان‌های غیردولتی در کاهش معضلات اجتماعی شهرک	
O6	امکان‌پذیر بودن ایجاد نهادهای منتخب مردمی جهت نظارت و مشارکت در اجرای برنامه	
O7	افزایش میل به تداوم سکونت ساکنین از شرایط، در صورت افزایش درآمد و اشتغال‌زایی	اقتصادی
O8	تأمین مالی خانوارهای ساکن در صورت تجهیز و ساماندهی صندوق خرده وام	
O9	ارتقاء سطح اشتغال محله با همکاری مؤثر نهادهای کارآفرین و فنی حرفه‌ای	
O10	حضور نهادهای عهده‌دار توسعه اقتصادی و اجتماعی جهت پرداخت تسهیلات ارزان قیمت	
O11	عرضه محصولات صنایع‌دستی و خانگی با اتخاذ الزامات مالی و اجرایی	
O12	امکان پرداخت وام‌های کم‌بهره و بلندمدت به اقشار کم‌درآمد جهت بهسازی و نوسازی مسکن	محیطی و کالبدی
O13	ساماندهی و ارتقاء شرایط محیطی و قانونی زمینه افزایش بهای زمین و مسکن	
O14	پیش‌بینی و برطرف نمودن نیازهای خدماتی و زیرساختی در طرح توانمندسازی و بهسازی	
O15	افزایش حس امنیت با پیش‌بینی کاربری‌های مناسب و هم‌مقیاس با نیازهای محله‌ای	
O16	ساماندهی و بهسازی کالبدی محله	
O17	همبستگی متولیان بهداشت عمومی، نهادهای غیردولتی و مردم جهت برطرف نمودن آلودگی‌های محیطی	
O18	الزام قانونی نهادهای رسمی به شناسنامه‌دار کردن اراضی و املاک	مدیریتی، نهادی و حقوقی
O19	سنددار کردن پلاک‌های مسکونی و به‌واسطه آن ارزشمند شدن زمین و مسکن اقشار کم‌درآمد	
O20	شکل‌گیری نهاد توانمندسازی شهرستان دزفول جهت برنامه‌ریزی ویژه اقشار کم‌درآمد	
O21	مدیریت کارآمد شهرداری شهر دزفول در مقایسه با دیگر شهرهای استان خوزستان	
O22	استفاده از پتانسیل‌های نهادی سازمان‌های غیردولتی در برطرف نمودن نیازهای اقشار کم‌درآمد	

جدول شماره ۶. عوامل خارجی (تهدیدها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

تهدیدها	مؤلفه‌ها	
T1	افزایش تراکم جمعیتی و آسیب‌های اجتماعی ناشی از ورود ساکنین فرودست	
T2	بازتولید فقر در محله و شیوع آن به نقاط دیگر شهر در صورت عدم برنامه‌ریزی	اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی
T3	گسست فرهنگی و وقوع آشوب‌های اجتماعی برعلیه نهادهای و چارچوب رسمی	
T4	افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی و رفتاری به علت عدم پاسخگویی به نیازهای ساکنان	
T5	کاهش و از میان رفتن زمینه‌های مشارکت‌جویی در اثر تداوم وضعیت و معضلات موجود	
T6	تشدید جریان‌های مهاجرتی فرودست به‌خصوص از دیگر محلات شهر و روستاهای اطراف	
T7	افزایش آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ناشی از گسترش سطح بیکاری	
T8	کمبود فرصت‌های شغلی و گسترش مشاغل غیررسمی	
T9	عدم تحت پوشش قرار گرفتن بیکاران و برخی مشاغل توسط بیمه و خدمات اجتماعی	اقتصادی
T10	افزایش جمعیت نیازمند به شغل در سال‌های آینده، ناشی از افزایش جمعیت در سنین کار	
T11	گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی	
T12	افزایش خطرپذیری مسکن در اثر عدم رعایت استانداردهای مقاوم‌سازی	
T13	عدم چاره‌اندیشی قانونی و عملکردی در زمینه ساخت غیررسمی مسکن	
T14	تبدیل فضاهای باز عمومی به فضاهای جرم‌زا در صورت اعمال نکردن راهکارهای اجرایی مناسب	محیطی و فیزیکی
T15	عدم ارتباط اثربخش میان نهادهای خدمات رسان شهری	
T16	عدم ارتباط فضایی میان مکان‌های تأثیرگذار نظیر مسجد با بافت اجتماعی محله	
T17	عدم ساماندهی کالبدی و بهسازی محیطی،	
T18	فقدان همکاری مناسب و هدفمند بین ارگان‌های اجرایی و مدیریتی	
T19	عدم تخصیص اعتبارات به‌ویژه ساماندهی مناطق حاشیه‌نشین	مدیریتی، نهادی و حقوقی
T20	عدم هرگونه طرح تفضیلی مصوب برای شهرک پیام نور	
T21	نگرش منفی مدیریت شهری در زمینه ارتقاء محیطی، اجتماعی و غیره	
T22	عدم الزامات قانونی جهت ارائه خدمات شهری	

ارزیابی عوامل داخلی (EFE) و خارجی (IFE)

در این مرحله، با استفاده از اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها، نسبت به اولویت‌بندی عوامل با توجه به مزیت و اهمیت هر یک از عوامل اقدام شده است. معیار سنجش و درجه‌بندی برای هر یک از عوامل بدین‌صورت بود، که برای هر یک از عوامل، دامنه‌ای که از (خیلی بالا) تا (خیلی پایین)، درجه‌بندی شده بود، ارائه شد. سپس بر اساس اطلاعات و داده‌های گردآوری شده، ضریب اولیه، ضریب ثانویه، رتبه مستقیم بر اساس مدل ویکور، درجه‌بندی (۴ - ۱)، ضریب نهایی هر یک از عوامل، تعیین شدند. در نهایت بر اساس ضریب نهایی کسب‌شده هر یک از عوامل، نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها اولویت‌بندی شدند. نتایج جنبه‌های کمی هر یک از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، با توجه به جدول شماره ۵ و ۶ نشان می‌دهد که:

- عامل سطح بسیار نازل هزینه در خانوارهای شهر از دید کارشناسان و برنامه‌ریزان در بین نقاط قوت با ضریب نهایی ۰/۲۰۴ به‌عنوان مهم‌ترین عامل قوت تعیین می‌شود و برخورداری تسهیلاتی اکثر واحدهای مسکونی دارای پروانه ساختمانی با ضریب نهایی ۰/۰۳۹ به‌عنوان کم‌اهمیت‌ترین نقطه قوت در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور مشخص می‌شود. مجموع ضریب نهایی عوامل نقاط قوت برابر با ۲/۶ است. نتایج گویای آن است که در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور نقاط قوت در حد متوسط رو به سطح بالا قرار دارد (جدول شماره ۷).

جدول شماره ۷. ارزیابی عوامل داخلی (نقاط قوت) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

S	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	Q_i (مقدار ویکور)	رتبه مستقیم	درجه‌بندی (۴-۱)	ضریب نهایی	رتبه نهایی
S1	۳۲۷	۰/۰۵۸	۰/۸۱۸	۱۶	۳	۰/۱۷۴	۶
S2	۲۲۸	۰/۰۴۰	۰/۲۹۸	۳	۱	۰/۰۴۰	۲۱
S3	۲۲۸	۰/۰۴۰	۰/۵۵۵	۷	۲	۰/۰۸	۱۶
S4	۲۴۱	۰/۰۴۲	۰/۶۶۱	۹	۲	۰/۰۸۴	۱۵
S5	۲۴۴	۰/۰۴۳	۱	۲۲	۴	۰/۱۷۲	۷
S6	۱۷۰	۰/۰۳۰	۰/۷۴۱	۱۱	۳	۰/۰۹	۱۳
S7	۲۹۲	۰/۰۵۱	۰/۸۶۴	۱۹	۴	۰/۲۰۴	۲
S8	۲۰۵	۰/۰۳۰	۰/۵۶۹	۸	۲	۰/۰۶	۱۷
S9	۲۸۶	۰/۰۵۰	۰/۸۵۳	۱۷	۴	۰/۲	۳
S10	۲۶۹	۰/۰۴۷	۰/۴۲۴	۵	۱	۰/۰۴۷	۱۸
S11	۲۳۹	۰/۰۴۲	۰/۲۶۱	۲	۱	۰/۰۴۲	۱۹
S12	۲۹۲	۰/۰۵۱	۰/۹۴۲	۲۱	۴	۰/۲۰۴	۱
S13	۲۴۳	۰/۰۴۳	۰/۶۹۰	۱۰	۲	۰/۰۸۶	۱۴
S14	۲۲۴	۰/۰۳۹	۰/۲۴۲	۱	۱	۰/۰۳۹	۲۲
S15	۲۲۹	۰/۰۴۰	۰/۷۸۴	۱۴	۳	۰/۱۲	۱۱
S16	۲۶۸	۰/۰۴۷	۰/۸۹۳	۲۰	۴	۰/۱۸۸	۵
S17	۳۰۹	۰/۰۵۰	۰/۸۶۱	۱۸	۴	۰/۲	۴
S18	۲۴۴	۰/۰۴۳	۰/۷۴۹	۱۲	۳	۰/۱۲۹	۱۰
S19	۲۸۲	۰/۰۵۰	۰/۸۱۱	۱۵	۳	۰/۱۵	۸
S20	۲۸۱	۰/۰۵۰	۰/۷۵۰	۱۳	۳	۰/۱۵	۹
S21	۲۸۵	۰/۰۵۰	۰/۴۹۲	۶	۲	۰/۱	۱۲
S22	۲۳۲	۰/۰۴۱	۰/۳۸۳	۴	۱	۰/۰۴۱	۲۰
جمع	۵۶۱۷	۱	-	-	-	۲/۶	-

عامل وجود زمینه‌های شکل‌گیری اشتغال کاذب و غیررسمی از دید کارشناسان و برنامه‌ریزان در بین نقاط ضعف با

ضریب نهایی ۰/۲ به عنوان مهم‌ترین عامل ضعف تعیین می‌شود و ناآگاهی عمومی ساکنان در مورد ریش‌سفیدان و معتمدین با ضریب نهایی ۰/۲ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین نقطه ضعف در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور مشخص شده است. مجموع امتیاز نهایی عوامل نقاط ضعف برابر با ۲/۵۹ است و این نشان می‌دهد که در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور نقاط ضعف در حد متوسط رو به بالا قرار دارد. بنابراین با توجه مجموع ضریب نهایی حاصل از نقاط داخلی (قوت و ضعف‌ها) می‌توان مشخص کرد در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور نقاط ضعف و نقاط قوت برتری نسبت به یکدیگر ندارند و هر دو در حد متوسط تعیین شده‌اند (جدول شماره ۸).

جدول ۸. ارزیابی عوامل داخلی (نقاط ضعف) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

W	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	Q_i (مقدار ویکور)	رتبه مستقیم	رتبه بندی (۱-۴)	ضریب نهایی	رتبه نهایی
W1	۲۷۵	۰/۰۴۷	۰/۷۱۸	۱۱	۳	۰/۱۴۱	۱۱
W2	۳۰۹	۰/۰۵۳	۰/۵۸۸	۷	۲	۰/۱۰۶	۱۳
W3	۲۵۵	۰/۰۴۳	۰/۶۲۷	۸	۲	۰/۰۸۶	۱۸
W4	۱۷۷	۰/۰۳۰	۰/۵۰	۴	۱	۰/۰۳۰	۲۲
W5	۲۲۸	۰/۰۳۹	۰/۸۴۳	۱۹	۴	۰/۱۵۶	۶
W6	۲۲۹	۰/۰۳۹	۰/۲۶۷	۲	۱	۰/۰۳۹	۲۱
W7	۲۷۶	۰/۰۴۷	۰/۶۳۷	۹	۲	۰/۰۹۴	۱۵
W8	۲۹۳	۰/۰۵۰	۰/۷۶۹	۱۲	۳	۰/۱۵۰	۸
W9	۳۴۱	۰/۰۴۱	۰/۸۱۱	۱۴	۳	۰/۱۲۳	۱۲
W10	۲۷۲	۰/۰۴۶	۰/۲۱۷	۱	۱	۰/۰۴۶	۱۴
W11	۲۹۴	۰/۰۵۰	۰/۸۲۳	۱۸	۴	۰/۲	۱
W12	۲۸۲	۰/۰۴۸	۰/۷۷۱	۱۳	۳	۰/۱۴۴	۱۰
W13	۲۴۴	۰/۰۴۱	۰/۸۶۴	۲۰	۴	۰/۱۶۴	۵
W14	۲۶۷	۰/۰۴۵	۰/۵۸۶	۶	۲	۰/۰۹	۱۶
W15	۲۵۹	۰/۰۴۴	۰/۵۸۴	۵	۱	۰/۰۴۴	۲۰
W16	۲۷۷	۰/۰۴۷	۱	۱	۴	۰/۱۸۸	۲
W17	۲۴۶	۰/۰۴۲	۰/۸۱۶	۱۷	۴	۰/۱۶۸	۴
W18	۳۰۱	۰/۰۵۱	۰/۸۱۴	۱۶	۳	۰/۱۵۳	۷
W19	۲۸۱	۰/۰۴۸	۰/۸۱۳	۱۵	۳	۰/۱۴۴	۹
W20	۲۷۶	۰/۰۴۷	۰/۹۲۵	۲۱	۴	۰/۱۸۸	۳
W21	۲۸۲	۰/۰۴۸	۰/۳۷۱	۳	۱	۰/۰۴۸	۱۹
W22	۲۵۷	۰/۰۴۴	۰/۶۷۴	۱۰	۲	۰/۰۸۸	۱۷
جمع	۵۸۲۱	۱	-	-	-	۲/۵۹	-

عامل سنددار کردن پلاک‌های مسکونی و به واسطه آن ارزشمند شدن زمین و مسکن اقشار کم‌درآمد از دید کارشناسان و برنامه‌ریزان در بین فرصت‌ها با ضریب نهایی ۰/۲۱۶ به عنوان مهم‌ترین عامل فرصت تعیین می‌شود و مدیریت کارآمد شهرداری شهر دزفول در مقایسه با دیگر شهرهای استان خوزستان با ضریب نهایی ۰/۰۳۷ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین عامل فرصت‌ها در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور مشخص می‌شود. مجموع ضریب نهایی عوامل فرصت برابر با ۲/۶۱۸ است. بنابراین نتایج نشان می‌دهد که سکونت‌گاه غیررسمی شهرک پیام نور از نظر عوامل تأثیرگذار فرصت‌ها، بالاتر از حد متوسط قرار دارد و فرصت‌های لازم برای ساماندهی فضایی را دارا می‌باشد (جدول شماره ۹).

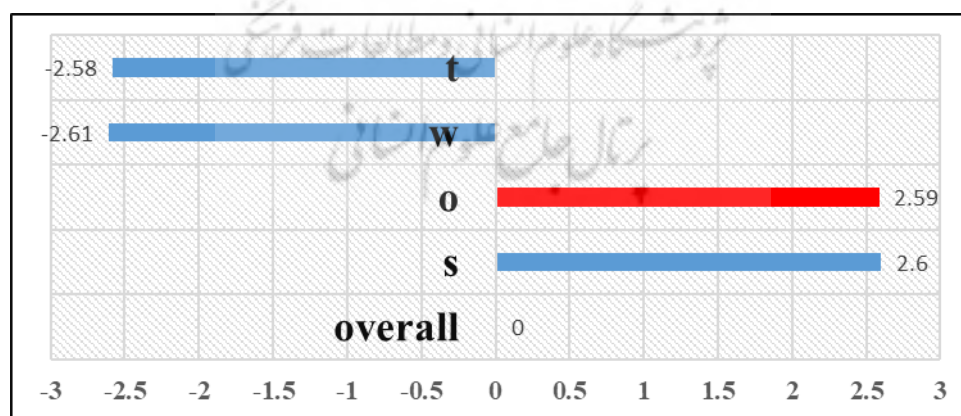
جدول شماره ۹. ارزیابی عوامل خارجی (فرصت‌ها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

O	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	فرصت‌ها		Q_i (مقدار ویکور)	رتبه مستقیم	درجه‌بندی (۱-۴)	ضریب نهایی	رتبه نهایی
			رتبه	ضریب					
O1	۲۰۵	۰/۰۳۸	۰/۸۳۶	۲۰	۴	۰/۱۵۲	۶		
O2	۲۵۲	۰/۰۴۶	۰/۴۴۰	۵	۱	۰/۰۴۶	۱۹		
O3	۲۹۱	۰/۰۵۵	۰/۷۲۴	۱۴	۳	۰/۱۶۵	۵		
O4	۲۴۹	۰/۰۴۶	۰/۶۶۲	۱۱	۳	۰/۱۳۸	۱۱		
O5	۲۲۴	۰/۰۴۱	۰/۵۰۳	۷	۲	۰/۰۸۲	۱۷		
O6	۲۴۵	۰/۰۴۵	۰/۹۰۴	۲۱	۴	۰/۱۸	۳		
O7	۳۱۲	۰/۰۵۷	۰/۶۳۳	۹	۲	۰/۱۱۴	۱۳		
O8	۲۶۶	۰/۰۴۹	۰/۷۱۸	۱۲	۳	۰/۱۴۷	۸		
O9	۲۶۷	۰/۰۴۹	۰/۷۶۹	۱۵	۳	۰/۱۴۷	۷		
O10	۲۳۷	۰/۰۴۴	۰/۶۴۶	۱۰	۲	۰/۰۸۸	۱۶		
O11	۲۲۴	۰/۰۴۱	۰/۷۲۳	۱۳	۳	۰/۱۲۳	۱۲		
O12	۲۵۴	۰/۰۴۷	۰/۳۲۱	۴	۱	۰/۰۴۷	۱۸		
O13	۲۵۸	۰/۰۴۷	۰/۷۸۲	۱۶	۳	۰/۱۴۱	۱۰		
O14	۲۳۹	۰/۰۴۴	۰/۸۲۴	۱۸	۴	۰/۱۷۶	۴		
O15	۲۴۱	۰/۰۴۴	۰/۵۴۳	۸	۲	۰/۰۸۸	۱۵		
O16	۲۶۱	۰/۰۵۱	۱	۲۲	۴	۰/۲۰۴	۲		
O17	۲۰۵	۰/۰۳۸	۰/۲	۳	۱	۰/۰۳۸	۲۱		
O18	۲۲۵	۰/۰۴۱	۰/۱۸۵	۲	۱	۰/۰۴۱	۲۰		
O19	۲۹۵	۰/۰۵۴	۰/۸۲۷	۱۹	۴	۰/۲۱۶	۱		
O20	۲۲۹	۰/۰۵۲	۰/۴۶۲	۶	۲	۰/۱۰۴	۱۴		
O21	۲۰۱	۰/۰۳۷	۰/۱۳۵	۱	۱	۰/۰۳۷	۲۲		
O22	۱۹۴	۰/۰۳۶	۰/۸۲۰	۱۷	۴	۰/۱۴۴	۹		
جمع	۵۳۸۲	۱	-	-	-	۲/۶۱۸	-		

- عامل گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی و کمک به تأمین مالی خانواده، از دید کارشناسان و برنامه‌ریزان در بین تهدیدها با ضریب نهایی ۰/۲۱۲ به‌عنوان مهم‌ترین عامل تهدید تعیین می‌شود و عدم هرگونه طرح تفصیلی مصوب برای شهرک پیام نور با ضریب نهایی ۰/۰۴۰ به‌عنوان کم‌اهمیت‌ترین عامل تهدید در ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور مشخص شده است. مجموع امتیاز نهایی عوامل تهدیدها برابر با ۲/۵۸۵ است و نتایج نهایی نشان می‌دهد که سکونتگاه غیررسمی شهرک پیام نور از نظر عوامل تأثیرگذار تهدید، بالاتر از حد متوسط قرار دارد. بنابراین با توجه جمع کل ضریب نهایی حاصل از عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) می‌توان مشخص کرد درواقع تهدیداتی که از طرف محیط خارجی برای ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور وجود دارند در حد برابر فرصت‌هایی می‌باشد که وجود دارد (جدول شماره ۱۰). همچنین در شکل شماره ۲، برای تکمیل نتیجه تحلیل‌ها، وضعیت محیط داخلی و محیط خارجی برای ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور نشان داده شده است.

جدول شماره ۱۰. ارزیابی عوامل خارجی (تهدیدها) تأثیرگذار بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور

T	ضریب اولیه	ضریب ثانویه	Q_i (مقدار ویکور)	رتبه مستقیم	درجه بندی (۱-۴)	ضریب نهایی	رتبه نهایی
T1	۳۳۳	-۰/۰۵۴	-۰/۸۷۸	۱۵	۳	-۰/۱۶۲	۶
T2	۲۸۹	-۰/۰۴۷	-۰/۸۷۹	۱۶	۳	-۰/۱۴۱	۸
T3	۱۹۹	-۰/۰۳۲	-۰/۵۱۲	۷	۲	-۰/۰۶۴	۱۷
T4	۲۸۰	-۰/۰۴۵	-۰/۹۳۶	۱۹	۴	-۰/۱۸	۴
T5	۲۹۹	-۰/۰۴۸	-۰/۵۰۴	۶	۲	-۰/۰۹۶	۱۳
T6	۲۴۳	-۰/۰۳۹	-۰/۹۷۴	۲۱	۴	-۰/۱۵۶	۷
T7	۳۲۰	-۰/۰۵۲	-۰/۴۸۹	۴	۱	-۰/۰۵۲	۱۸
T8	۲۸۶	-۰/۰۴۶	-۰/۸۳۶	۱۰	۲	-۰/۰۹۲	۱۵
T9	۲۸۴	-۰/۰۴۶	-۰/۸۵۵	۱۲	۳	-۰/۱۳۸	۱۰
T10	۲۸۸	-۰/۰۴۷	-۰/۸۷۷	۱۳	۳	-۰/۱۴۱	۹
T11	۳۲۸	-۰/۰۵۳	-۰/۹۳۹	۲۰	۴	-۰/۲۱۲	۱
T12	۳۲۱	-۰/۰۵۲	-۰/۹۱۶	۱۸	۴	-۰/۲۰۸	۲
T13	۲۹۵	-۰/۰۴۸	-۰/۲۸۶	۳	۱	-۰/۰۴۸	۱۹
T14	۳۰۰	-۰/۰۴۹	-۰/۲۸۶	۱	۴	-۰/۱۹۶	۳
T15	۲۷۵	-۰/۰۴۴	-۰/۸۸۹	۱۷	۴	-۰/۱۷۶	۵
T16	۲۲۴	-۰/۰۳۶	-۰/۸۴۰	۱۱	۳	-۰/۱۰۸	۱۲
T17	۲۵۹	-۰/۰۴۲	-۰/۸۷۸	۱۴	۳	-۰/۱۲۶	۱۱
T18	۲۸۳	-۰/۰۴۶	-۰/۶۵۶	۹	۲	-۰/۰۹۲	۱۴
T19	۲۹۲	-۰/۰۴۷	-۰/۱۵۶	۲	۱	-۰/۰۴۷	۲۰
T20	۲۴۵	-۰/۰۴۰	-۰/۵	۵	۱	-۰/۰۴۰	۲۲
T21	۲۷۴	-۰/۰۴۴	-۰/۱۰۴	۱	۱	-۰/۰۴۴	۲۱
T22	۲۰۳	-۰/۰۳۳	-۰/۶۰۴	۸	۲	-۰/۰۶۶	۱۶
جمع	۶۱۲۰	۱	-	-	-	۲/۵۸۵	-

شکل ۲. نمودار تحلیل نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها

تعیین استراتژی‌ها (SO،ST،WO،WT)

در این قسمت، هر یک از عوامل نقاط قوت و ضعف محیط داخلی را در مقابل فرصت‌ها و تهدیدات محیط خارجی قرار داده تا هر یک از استراتژی‌ها و راهبردهای استراتژی تهاجمی (SO)، استراتژی محافظه کارانه (WO)، استراتژی رقابتی (ST) و استراتژی تدافعی (WT) را در جهت توسعه ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور تعیین نماییم.

هر یک از استراتژی‌های فوق در ادامه شرح داده شده‌اند:

در استراتژی تهاجمی که تمرکز بر نقاط قوت داخلی و استفاده مناسب از فرصت‌های بیرونی است، برای ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور می‌توان استراتژی زیر را که در جدول شماره ۱۱ آمده است، ارائه کرد:

جدول شماره ۱۱. استراتژی قوت - فرصت یا تهاجمی (SO)

SO1	تشویق به توسعه فرامحلی با توجه به پتانسیل‌های خدماتی موجود
SO2	استفاده از تسهیلات نیاز و پوشش بیمه‌ای زمینه‌های شغلی پایدار فعالیت‌های مورد نیاز شهرک
SO3	اصلاح و بهبود شبکه‌های زیرساختی با تقویت مشارکت اجرایی نهادهای محلی - مردمی و سازمان‌های دولتی
SO4	مداخله مستقیم و بی‌واسطه سازمان‌های غیردولتی در برخورد با مشکلات و معضلات شهرک پیام نور
SO5	برقراری نظام مدیریت محلی و تنظیم و تشدید روابط شورایی‌ها با مدیریت شهری
SO6	برقراری ساز کارهای عملی مناسب در سطح محله جهت بازیابی پتانسیل‌های خوداشتغالی در میان ساکنان
SO7	شکل دادن به پشتوانه‌های حقوقی و قانونی در زمینه مالکیت و مشارکت در ساخت و ساز

در استراتژی ضعف - فرصت یا محافظه کارانه، ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی، سعی می‌شود تا استفاده از فرصت‌های بیرونی موجود، تأثیر نقاط ضعف درونی را برای ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور به حداقل رساند. از جمله این استراتژی می‌توان به مواردی که در جدول شماره ۱۲ آمده است، اشاره کرد.

جدول شماره ۱۲. استراتژی‌های ضعف - فرصت یا محافظه کارانه (WO)

WO1	بهبودسازی نحوه استفاده از اراضی در تخصیص متناسب آن به فضاهای عمومی و خدمات محله‌ای
WO2	زمینه‌سازی جهت ایجاد سیستم‌های مناسب بهداشتی و آموزشی در محله
WO3	برقراری ارتباط میان مردم و مسئولان شهری و تنظیم راهکارهای پایین به بالا در فایند ساماندهی فضایی
WO4	استقرار الگوی آسان دسترسی به خدمات و تجهیزات شهری
WO5	افزایش سطح مشارکت مردمی به واسطه همگونی قومیتی و وجود روابط خویشاوندی میان ساکنان
WO6	حذف یا کاهش عوارض مربوط به ساخت و ساز و هم‌چنین عوارض مازاد تراکم در بناهای مسکونی
WO7	کمک به افزایش توان مالی و مدیریتی نهادهای غیردولتی موجود و تشکیل اجتماعات غیردولتی جدید

در استراتژی‌های قوت - تهدید یا رقابتی که بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است، جهت کاهش فشار تهدیدهای بیرونی بر ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور می‌توان استراتژی‌های زیر را که در جدول شماره ۱۳ آمده است، ارائه داد:

جدول شماره ۱۳. استراتژی‌های قوت - تهدید یا رقابتی (ST)

ST1	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مدیریت شهری جهت مداخله در پهنه‌های حاشیه‌نشین بر اساس ستاد توانمندسازی شهرستان
ST2	مشارکت نهادهای کارآفرین و آموزشی در برقراری مستمر فرآیند حرفه‌آموزی و حرفه‌سازی
ST3	زمینه‌سازی جهت تأمین مسکن منطبق با نیازهای ساکنان
ST4	تشویق مردم به خودیاری از طریق پشتیبانی‌های فنی و اجرایی از طریق دفتر محلی ستاد توانمندسازی
ST5	ساماندهی و بهبود شرایط فضاهای ناامن و جرم‌زا در محله و تبدیل آن به فضاهای اجتماعی - تفریحی مبتنی بر جمع‌گرایی
ST6	به‌کارگیری حداکثری از اراضی بلااستفاده و بایر جهت توسعه خدمات و رفاهی عمومی محله

استراتژی‌های ضعف - تهدید یا تدافعی بر کاهش آسیب‌پذیری متمرکز هستند. بر این اساس، در جهت کاهش آسیب‌پذیری ساماندهی فضایی اسکان غیررسمی شهرک پیام نور می‌توان استراتژی‌های زیر را که در جدول شماره ۱۴ آمده است، ارائه کرد:

جدول شماره ۱۴. استراتژی‌های ضعف - تهدید یا محافظه کارانه (WT)

WT1	برقراری شبکه ارتباطی ایمن و منطبق با نیازهای ساکنان
WT2	گسترش و توسعه عملکردی خدمات اجتماعی در قبال شاغلان و بیکاران در جستجوی کار
WT3	ارتقاء و بهبود سطح عملکردی نهادهای مدیریتی و خدماتی شهرک پیام نور در امر بهسازی اجتماعی، اقتصادی و کالبدی محله
WT4	تشریک مساحی در تأمین نیازهای شناسایی شده محله با لحاظ نمودن نظرات و پیشنهادهای ساکنان
WT5	تقویت و توسعه زمینه‌های متناسب با رشد و مشارکت‌جویی زنان، در ارتباط با مسائل و مشکلات محله
WT6	برنامه‌ریزی و همکاری میان بخش مراکز انتظامی، درمانی، اجتماعات محلی و شهرداری در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی
WT7	فراهم‌سازی زمینه دسترسی اقشار کم‌درآمد و بسیار ضعیف محله به وام‌های نوسازی و بهسازی

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف برنامه‌ریزی راهبردی ساماندهی فضایی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرک پیام نور دزفول انجام پذیرفته است، تا بتواند با استفاده از این راهبرد زمینه ساماندهی فضایی این سکونت‌گاه را فراهم کند. از این‌رو نتایج حاصل نشان داد که مهم‌ترین نقطه قوت در ساماندهی فضایی سکونت‌گاه غیررسمی شهرک پیام نور عامل سطح بسیار نازل هزینه در خانوارهای شهر و مهم‌ترین نقطه‌ضعف، وجود زمینه‌های شکل‌گیری اشتغال کاذب و غیررسمی در شهرک بوده است. هم‌چنین مهم‌ترین فرصت سنددار کردن پلاک‌های مسکونی و به‌واسطه آن ارزشمند شدن زمین و مسکن اقشار کم‌درآمد و مهم‌ترین تهدید گرایش کودکان لازم‌التعلیم به ترک تحصیل جهت ورود به بازار کار غیررسمی و کمک به تأمین مالی خانواده بوده است. هم‌چنین در بخش ارائه استراتژی‌های بهینه در بخش استراتژی ته‌اجمی که تمرکز بر نقاط قوت داخلی و استفاده مناسب از فرصت‌های بیرونی است، راهبرد تشویق به توسعه فرامحلی با توجه به پتانسیل‌های خدماتی موجود بالاترین اولویت را به خود اختصاص داده است. در بخش در استراتژی ضعف - فرصت یا محافظه‌کارانه، راهبرد بهینه‌سازی نحوه استفاده از اراضی در تخصیص متناسب آن به فضاهای عمومی و خدمات محله‌ای در اولویت اول قرار گرفته است. هم‌چنین در بخش در استراتژی‌های قوت - تهدید یا رقابتی که بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است، مهم‌ترین راهبرد، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مدیریت شهری جهت مداخله در پهنه‌های حاشیه‌نشین بر اساس ستاد توانمندسازی شهرستان دزفول است. درنهایت در بخش استراتژی‌های ضعف - تهدید یا تدافعی بر کاهش آسیب‌پذیری متمرکز هستند، راهبرد برقراری شبکه ارتباطی ایمن و منطبق با نیازهای ساکنان در اولویت اول قرار گرفته است. با توجه به تحلیل نتایج فوق می‌توان گفت که اسکان غیررسمی نوعی شیوه معیشتی است و به‌عنوان یک پدیده جغرافیایی نشأت گرفته از روابط انسان و محیط و تجلی فضایی روابط نابرابر انسانی در دسترسی به امکانات و تسهیلات زندگی در عرصه محیط است که عوامل مختلفی نظیر رشد بی‌رویه جمعیت و به دنبال آن تقاضای فزاینده مسکن، توزیع نابرابر امکانات در فضاهای زیستی، نبود برنامه جامع شهرنشینی و ... در شکل‌گیری آن نقش دارند. لیکن در برخورد با اسکان غیررسمی آن را نه به‌عنوان معلول بلکه یک علت دانسته‌اند و در منابع مختلف، اسکان غیررسمی به‌عنوان معضلی حاد و بحرانی تلقی شده و آن را نمادی از فقر، بدبختی، تیره‌روزی معرفی و بر همین اساس نیز حکم به تخریب و نابودی آن داده شده است. لیکن امروزه با مطالعات دقیق‌تر این پیش‌فرض‌ها می‌تواند تعدیل یافته و می‌تواند با استفاده از رویکرد و برنامه‌ریزی راهبردی زمینه توانمندسازی این سکونتگاه‌ها را فراهم کرد.

منابع

- (۱) اسماعیل پور، نجما (۱۳۸۹) بررسی وضعیت مسکن در سکونتگاه‌های غیررسمی و ارائه راهبردهای ساماندهی آن‌ها (نمونه موردی محله حسن‌آباد یزد)، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، بهار ۱۳۸۹، سال ۱، شماره ۴، صص. ۹۵-۱۱۲.

- ۲) امانپور سعید (۱۳۸۴) علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر اصفهان، رساله دکتری، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان.
- ۳) امین زاده، سیامک (۱۳۹۶) بررسی علل شکل‌گیری اسکان‌های غیررسمی و ارائه راهکاری بهینه جهت ساماندهی آن (موردی: محله علی‌آباد بوکان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه.
- ۴) حاتمی نژاد، حسین؛ حاتمی نژاد، حجت؛ فارابی اصل، نیر؛ ثابت کوشکی نیان، مجتبی؛ فoadی، فاطمه (۱۳۹۱) تحلیلی جغرافیایی پیرامون اثرگذاری کالبد مناطق شهری بر ایجاد جرم (نمونه موردی: سکونتگاه‌های غیررسمی مشهد)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای: پاییز، دوره ۲، شماره ۷، صص. ۶۵-۷۵
- ۵) حاج یوسفی، علی (۱۳۸۱) حاشیه‌نشینی شهری و فراینده آن قبل از انقلاب اسلامی، مجله هفت شهر، دوره ۱، شماره ۸، صص. ۲۴-۱۲
- ۶) داداش پور، هاشم؛ حسین‌آبادی، سعید؛ پورطاهری، مهدی (۱۳۹۱) تحلیل نقش توانمندسازی ساکنان در بهسازی کالبدی - محیطی سکونتگاه‌های غیررسمی (موردی: شرق کال عیدگاه شهر سبزوار)، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۱۶، شماره ۴۱، صص. ۹۵-۱۲۷.
- ۷) درگاه الکترونیکی شهرداری دزفول؛ <http://www.dezful.ir>
- ۸) زنجانی، حبیب اله (۱۳۸۲) حاشیه‌نشینی، جمعیت و مهاجرت، مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، نوبت اول، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- ۹) شماعی، علی و پوراحمد، احمد (۱۳۸۵) بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیایی، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۰) شماعی، علی؛ ملکان، جواد؛ صادقی، پریسا (۱۳۹۳) راهبردهای توانمندسازی حاشیه‌نشینان شهری با استفاده از تکنیک QSPM (مطالعه موردی: شهرک شهدای سنقر)، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی، دوره ۲۳، شماره ۹۰، صص. ۲۵-۴۰.
- ۱۱) شیخی، محمد (۱۳۸۰) فرآیند شکل‌گیری و دگرگونی سکونتگاه‌های پیرامون کلان‌شهر تهران، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۲) صرافی، مظفر (۱۳۸۷) ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی کشور در پرتو حکمروایی خوب شهری، فصلنامه هفت شهر، دوره ۲، شماره ۲۳-۲۴، صص. ۱۳-۴.
- ۱۳) صفراآبادی، اعظم؛ مؤیدفر، سعیده؛ وارثی، حمیدرضا؛ بلاغی، رسول (۱۳۹۵) رویکردهای توانمندسازی مناطق حاشیه‌ای شهری (موردی: حسن‌آباد یزد)، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دوره ۶، شماره ۱۹، صص. ۲۳۰-۲۱۶.
- ۱۴) عزیزی، محمدمهدی و آراسته، مجتبی (۱۳۹۰) طراحی الگوی برنامه‌ریزی راهبردی در توسعه فضاهای رهاشده شهری با استفاده از رویکرد تلفیقی فازی و SWOT، نمونه موردی: شهر یزد، فصلنامه مدیریت شهری، دوره ۹، شماره ۲۸، صص. ۳۱۴-۳۳۰.
- ۱۵) فرجیان، نیلوفر (۱۳۹۷) طراحی مسکن حاشیه‌نشینان در راستای بهسازی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی (راهبردی به‌سوی دستیابی به‌صرفه اقتصادی در همسایگی عون ابن علی در تبریز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته معماری، دانشگاه محقق اردبیلی.
- ۱۶) مصیب زاده، علی و امین محمودی، آذر (۱۳۹۴) نگرشی بر تدوین استراتژی‌های کارآمد در ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: محله دیگاله شهر ارومیه)، فصلنامه فضای جغرافیایی، دوره ۱۵، شماره ۵۲، صص. ۱۸۵-۱۶۱.
- ۱۷) نقدی، اسدالله و زارع، صادق (۱۳۸۹) جهان چهارم ایرانی - سیمای زیست حاشیه‌ای و مسائل شهری در همدان و برخی راه‌چاره‌ها، مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱، شماره ۳، صص. ۱۶۶-۱۴۵.
- 18) Abbott, J. (2000) Upgrading Informal Settlements for Integration into the Formal city, Conference on formal city; What happens at the interface? Department of human settlements, Copenhagen, Denmark.

- 19) Agbola, Tunde. & Agunbiade, Elijah. (2009) Urbanization, Slum Development and Security of Tenure: The Challenges of Meeting millennium Development Goal 7 in Metropolitan Lagos, Nigeria, This Chapter is from the volume: De Sherbiniin.
- 20) Al-najjar, B. & Alsyouf, I. (2003) Selecting the most efficient maintenance approach using fuzzy multiple criteria decision Makin, journal of production economics, Vol.84, pp.85–100.
- 21) Aslana. I. & Cınarb, O. & Ozenc. U. (2014) Developing Strategies for the Future of Healthcare in Turkey by Benchmarking and SWOT Analysis, Social and Behavioral Sciences, Vol.150, pp.230- 240.
- 22) Chakraborty, Arnab. & Wilson, Bev. & Sarraf, Saket. & Jana, Arnab. (2015) Open data for informal settlements: Toward a user's guide for urban managers and planners, Journal of Urban Management, Vol.4, No.2, pp.74-91.
- 23) Damian, Ieda, & Santarem Segundo, José Eduardo. & Monforte Merlo, Edgard. (2014) SWOT Analysis of the services provided by E - government sites in Brazil, Computer Science, Vol.33, pp.130–135.
- 24) Declaration, Vienna. (2004) Annex B: Vienna Declaration in Report: Ministerial (Conference on Informal Settlements in South Eastern Europe), OSCE, Homburg in Vienna.
- 25) Gilbert, A. (1994) The Latin America Cities. Latin America Bureau, London Publisher
- 26) Groaner, A. & Taker, K. & Ulucay, K. (2012) Application of Combined SWOT and AHP: A Case Study for a Manufacturing Firm, Social & Behavioral Sciences, Vol.58, pp.1525–1534.
- 27) Guillermo Aguilar, A. & Santosa, C. (2010) Informal settlements needs and enviromental conservation in Mexico City: An unsolved challenge for land-use pocity, an Institute of Geography, universidad National Autonoma de Mexico (UNAM).
- 28) Hall, P. & Preiffer, U. (2000) Urban Future 21, London: E & FN spon.
- 29) Hom Haacke, L. (2001) Using SWOT for Project Planning Sessions, PN. 3 Hughes. A.
- 30) Huchzermeyer, M. (2009) Enumeration as a Gressroot Tool Towards Security Tenure in Slums: Insights From Kisumu, Kenya, Urban Forum. Vol.20, pp.292-271.
- 31) Khalifa, M. (2015) Evolution of informal settlements upgrading strategies in Egypt: From negligence to participatory development, Ain Shams Engineering Journal, Vol.6, No.4, pp.1115 –1159.
- 32) Kiddle, Luke. (2011) Informal Settlers, Perceived security of tenure and housing consolidation: Case studies from urban Fiji, A thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Geography.
- 33) Martinez, J. & Gora, M. & Richard, S. & Alfred, S. (2008) Trends in Urban & Slum indicators across developing world cities, 1990–2003, Habitat International, Vol.32, pp.86–108.
- 34) Menshawy, Adel El. Sherine, Shafik Aly. Ahmed, Moussa Salman. (2011) Sustainable upgrading of informal settlements in the developing world, case study: Ezzbet Abd El Meniem Riyadh, Alexandria, Egypt, Engineering, Procedia

- Engineering, Vol.21, pp.168-177.
- 35) Naceur, Farida. (2013) Impact of urban upgrading on perceptions of safety in informal settlements: Case study of Bouakal, Batna, *Frontiers of Architectural Research*, Vol.2, No.4, pp.400-408.
- 36) Pino, A. & Hormazábal, N. (2016) Informal settlements: Reinterpreting rural imaginary in urban areas: The case study of Valparaiso's ravines, *Habitat International*, Vol.53, pp.534-545.
- 37) Shieh, I. & Habibi, K. & Kamaly Nasab, H. (2011) The Formation & Expansion of Informal Settlements, Case Study: Sohrabyh Karaj Neighborhoods, *Villages, Housing and Environment*, Vol.30, No.133, pp.39-48.
- 38) UN-Habitat, (2003) *The Challenge of Slums, Global Report on Human Settlements*, London, Earth Scan.
- 39) UN-Habitat, (2005) *Financing urban shelter, Global report on Human settlements*, published in Uk & USA by Earth scan.
- 40) Yukse, I. & Dagdeviren, M. (2007) Using the Analytic Network Process in a SWOT Analysis, Case Study for a Textile Firm, *Journal of Information Sciences*, Vol.177, No.16, pp.3364-3382.
- 41) Zeilhofer, Peter. & Valdiner, Piazza Topanotti. (2008) GIS & Ordination Techniques for evaluation of environmental impacts in informal settlements: Case study from Cuiaba, central Brazil", *Applied Geography*, Vol.28, No.1, pp.1-15.